

Het tijdperk van de tovenaars 3 (herzien)

Petra Bolhuis
www.maieutiek.nl

1

Patrick Dassen De Weimarrepubliek

- De Abelpapers zijn teksten uit een essaywedstrijd.
- In 1934 geschreven geven ze een onverwacht perspectief op de ontwikkelingen van het nazistisch gedachtengoed. Hierdoor krijg je ook een beter beeld in welke denkbeelden onze 4 filosofen opgroeien en schrijven.
- Het laat zien hoeveel geweld er op straat is en hoe dat toeneemt. Zo zijn er 1200 slachtoffers in Berlijn in maart 1919. Dassen beschrijft in zijn conclusie (548) hoe die toename van geweld en onrust ook de roep om een sterke man laat toenemen. De ondermijning van de democratie is al langere tijd gaande in meerdere landen.

Tovenaars Maieutiek_2024-2

2

2

Husserl 1859-1938 wil strengheid

“Dankzij de fenomenologische methode, als fenomenologie, zal de filosofie eindelijk kunnen worden wat zij nooit is geweest: wetenschap, strenge wetenschap. De tekst is geschreven door een man die zijn weg heeft gevonden en die weet wat hem samen met anderen, fenomenologen als hij, te doen staat. Voor hem ligt 'een oneindig veld van streng wetenschappelijk onderzoek'. Ik maak bij de tekst een paar aantekeningen die tot doel hebben onze voorlopige karakteristiek van de fenomenologie wat verder uit te werken.” Uit het jaarboek van de fenomenologie door Husserl en Scheler e.a.

- Hij wil zekere kennis, maar biedt echter vooral veel ruimte voor interpretaties die aansluiten bij de continentale existentialisten die niet zoeken naar strengheid, maar juist een invulling willen van een filosofie die begint bij hun allerindividueelste ervaring als levend subject. Dit subject leeft in deze tijd in een wereld van dingen en mensen die vooral gezien worden als iets wat het subject bedreigt. Iets wat we in andere vorm ook zien in het liberalisme van de Anglo-Amerikaanse zijde. (Mill 1806-1873)

Heidegger

Heidegger past als filosoof op allerlei manieren zo goed in zijn tijd.

- Hij begint met steun van de katholieke kerk, maar verlaat zijn geloof.
- Hij is een cultfiguur onder zijn studenten. Zijn denken inspireert een hele generatie jonge studenten die lyrisch zijn over zijn colleges. (citaat Arendt)
- Hij gaat evenals tijdgenoten mee in de gedachte dat de verheffing van het volk, de snelle vooruitgang en de techniek niet (meer) werken en de filosofie geen antwoorden meer heeft. Heidegger zegt dat er een terugkeer nodig is naar de echtheid van de ervaring die nog een stap verder gaat dan Husserl. Heidegger gaat deze stap zetten. De individuele echtheid van het persoonlijke leven is de bron van zijn filosofische theorie. Dat wordt gevaarlijk wanneer niet alle mensen dergelijk levens kunnen leiden. Zij zullen volgens deze theorie leiding nodig hebben. De Duitse taal is voor Heidegger belangrijk als bron van de goede ontwikkeling, die een voorbeeld zou zijn voor de wereld.

(korte uitleg op <https://isgeschiedenis.nl/reportage/martin-heidegger-en-het-nazisme>)

Heidegger en de taal

- Heidegger is eerst vooral geïnteresseerd in de manier waarop mensen anders in de wereld staan dan dingen en dieren. Hij vindt daar het woord Da-sein voor uit. Ook dit hoort in een tijd waarin God dood is. De mens uitgaande van zijn uitzonderingstoestand t.o.v. de rest van de natuur zoekt een rechtvaardiging voor zijn uniciteit.
- Met Husserl terug naar de zaken zelf. Maar Heidegger gaat verder: Wat betekent 'er is?' Dat is volgens hem de basisvraag die filosofen overslaan als ze zich afvragen wát iets is.
- Zelfde vraag als Wittgenstein. Maar anders dan deze zoekt Heidegger het in zijn allerindividueelste denken En uiteindelijk in de taal. *'Die Sprache ist das Haus des Seins. In ihrer Behausung wohnt der Mensch. Die Denkenden und Dichtenden sind die Wächter dieser Behausung.'* schrijft hij in *Über den Humanismus* (1949)

Linguistic turn

- Filosofie rond taal was niet een typisch idee van Heidegger.
- De *linguistic turn* is een term van Rorty. Zijn gelijknamige boek uit 1967 benoemt hiermee het begin van de twintigste eeuw wanneer de westerse filosofie zich op de taal gaat richten.

Hoe komt dat?

- Afstand tot metafysica,
- Taal en context komen in beeld,
- Taal wordt dat waarmee het denkende subject zich staande houdt in zijn leven,
- De oplossingen zijn verschillend: taal als oer fenomeen, taal als gereedschap voor zekerheid, taal als onbereikbare basis van het kennen en later als machtsinstrument.

Wittgenstein

Wittgenstein wordt al vroeg gezien als briljant. Hij schrijft een -ook volgens hemzelf- onnavolgbaar werk en stuurt dat naar Russell in Engeland. Russell is de enige die, vlg. Wittgenstein zelf, hem kan begrijpen, maar dat uiteindelijk ook niet doet.

Wittgenstein schrijft over wat we wel en niet met taal kunnen beschrijven en dat is zowel ethisch als kentheoretisch begrenzend. Zijn conclusie:

- Feiten zijn het werk van de natuurwetenschappen,
- Filosofie gaat over het ethische. Hij weet nu – en wij ook, als we hem begrijpen- dat daarover geen kennis mogelijk is.

Wittgenstein is klaar als filosoof

- Wittgenstein heeft in 1919 zijn werk als filosoof achter zich. Hij heeft de oorlog overleefd en wil nu zijn denken ook leven. Hij geeft zijn geld (veel) weg aan familie en wordt schoolmeester in een klein dorp. Filosofie wijst de weg naar een vervuld leven met vrienden denkt de jonge Wittgenstein nog. (83) Dat blijkt tegen te vallen.
- Eilenberger zegt Wittgenstein representeert Wenen van die tijd (citaat blz 84).
- Hij treft de, wegens pacifisme documentloze, Russell in 1919 in Nederland. Het drie punten probleem maakt duidelijk hoe extreem Wittgenstein is. (88)

Taal, feiten en mystiek

- We kunnen op grond van het voorbeeld wel zeggen: op dit papier staan drie punten. Maar dat er dus in de wereld drie dingen zijn is zelf geen feit.
- Wittgenstein zelf ligt niet wakker van de consequenties, maar de rest van de wereld (voor zover ze hem kennen want hij publiceert nog niets) wel. Wittgenstein concludeert dat de onderzoeken naar feiten aantonen wat we allemaal **niet** kunnen kennen en wat allemaal **niet** feitelijk is vast te stellen. Alle zinvolheid – en betekenis verlenende zaken vallen daaronder. En daarover moet men zwijgen. Maar het *is* er wel. ‘Nochtans bestaat het onuitsprekelijke. Dat toont zich, het is het mystieke.’! (94)
- Voor Wittgenstein is dat mystieke gekoppeld aan het katholicisme. Vandaag de dag ook aan de materialiteit. (Damasio, Brian Cox als voorbeelden)

Tovenaars Maieutiek_2024-2

9

9

Misinterpretatie van Wittgenstein

- Wat vaak gebeurt en zoals we zullen zien ook op hoog academisch niveau, is dat mensen Wittgenstein lezen alsof hij de feiten het belangrijkste vindt. De Wiener Kreis/ het logisch positivisme leest hem zo. Het gevolg is dat de feiten in de meest strikte en logische vorm worden gezocht en dat dit de taak wordt van de filosofie. Maar Wittgenstein zegt zelf dat het belangrijkste de levensvragen zijn. (continentale filosofie)
- Wittgenstein zelf wordt als Wittgenstein II zijn eigen grootste criticus: Hij ziet in dat de eerste taaluiting pas kan plaatsvinden als er al een invoering in een wereldbeeld heeft plaatsgevonden. Dus zelfs de feiten zijn niet objectief. Ze zijn deel van een taalspel en er is altijd een wereldbeeld waarbinnen die taal functioneert. Het gebruik scheidt nu waarheid.

Tovenaars Maieutiek_2024-2

10

10

Benjamin en de taal

- Walter Benjamin is een ander soort exemplarisch denker van zijn tijd. Hij is een kind van geslaagde ouders alles zit hem mee, maar hij kan zijn draai niet vinden in het interbellum. Ook hij hoort bij een generatie die de vaste grond onder de voeten niet meer voelt en tegelijkertijd reusachtige verwachtingen heeft vooral van zichzelf, als de wereld maar mee wilde werken.
- Hij is teatraal, heeft vele relaties en een kind, overigens zonder de bijbehorende verantwoordelijkheden, want die liggen -evenals voor Heidegger- bij zijn bijdrage aan de wereld.
- Zijn vader staakt de toelage na veel dreigementen in die richting, maar hij is aimabel en daardoor vindt Benjamin altijd weer geldschieters, geliefden en projecten.
- Waar hij eerst wellicht ten onrechte meent dat de wereld hem slecht gezind is, wordt hij niet veel later inderdaad slachtoffer van de geschiedenis zoals die zich ontwikkelt. Dat hij dat niet ziet aankomen is duidelijk. Uit veiliger oorden keert hij steeds weer terug naar plekken waar antisemitisme staatsbeleid is geworden. Zijn laatste strohalm -via Scholem kan hij naar Mandaatgebied Palestina- mislukt in eerste instantie omdat hij al zijn geld aan andere zaken heeft uitgegeven. Hij vertrekt toch in 1940 maar komt de grens niet over.
- Zijn project is taal. Eerst zoekt hij de oertaal, dan gaat hij vertalen en uiteindelijk is hij de eerste die de eenheid van taal opgeeft en verruimt voor kritieken en citaten. Zijn *Passages* moeten een beschrijving zijn van het steeds veranderende nu, dat vraagt om steeds nieuwe keuzes. (Hst 7)

Tovenaars Maieutiek_2024-2

11

11

Benjamin de criticus

Benjamin is de criticus bij uitstek en dat is ook zijn streven. Kritiek voegt iets toe:

- Criticus is scheppend,
- Het kunstwerk is dynamisch
- Kritiek is de kritiek van het kunstwerk op zichzelf.

Hier zien we een goed voorbeeld van de overgang die begin 20ste eeuw plaatsvindt: van **het metafysische totaliteitsdenken**, naar een totaliteit die dynamisch lijkt te worden in **het unieke subject**, maar wel streeft naar **de achterliggende onkenbare totaliteit**.

Pas in de 70-iger jaren ontstaat **kritiek op de totaliteitsaanspraak als zodanig** en dat gaat met een gevoel van verlies gepaard.

Tovenaars Maieutiek_2024-2

12

12

Overeenkomsten

- Alle vier de filosofen zijn bezig met het werken aan een herwinning van een nieuwe opvatting van hoe de mens en de wereld aan elkaar verbonden zijn.
- Metafysica bood een boven- en buiten de kennis vallende werkelijkheid, waar mensen hun handelen en zingeving op af moesten maar ook konden stemmen.
- Deze vier filosofen willen én zekerheid én erkennen van de relativiteit van kennis. Toch blijft in weerwil van hun streven het metafysisch aanwezig in de vorm van het onuitspreekbare (Wittgenstein), het echte (Heidegger) en de symbolen die naar iets verwijzen (Cassirer). Benjamin is degene die het meest struikelt deze paradox. Als hij de mythe omarmt valt de vrijheid weg en als hij de vrijheid kiest is de mythe -waarnaar de romanticus streeft- weg. Hij leeft zijn probleem met het omvattende (zie ook blz 167) en schrijft ook gefragmenteerd.